

AZ OKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM SZEMLÉLTETŐ FILMKIRENDELTSÉGE
diafilm sorozatából

94. szám.

ARANY JÁNOS ÉLETE ÉS PÉLYÁLYA I.
/1817-1860/

Irodalomtörténeti sorozat: 23

Készült: az 1954. évben.

Arany János életének és pályájának szemléltetéséhez két filmet készítettünk. Ez az első képsorozat 1860-ig jut el, s a költő nagykorúsi tanárkodásával zárul. A következő rész vetítését helyesnek látszik 8-10 órával későbbre előirányozni, amikor Arany válságos éveinek tárgyalásához érünk. /Jelenlegi tankönyvünkben a 257. lapon: "Az elszigeteltségből az 1860-as politikai fellendülés idején próbál kiszabadulni."/

1. Arany János arcképe. /Barabás Miklós rajza 1856-ból./

Arany János a legnagyobb elbeszélő költőnk, Petőfi barátja és irodalmi küzdőtársa. A forradalmi népies költői iránynak kimagasló képviselője, a magyar költői nyelv avatott művésze. Ifjkorában szegénység, s élete nagy részében sok megpróbáltatás volt osztályrésze. Ő azonban helytállott s végül is diadalmaskodott. Korai ifjuságától fogva az európai irodalom remekművein oszította elméjét és izlését, ezekhez mérte saját alkotásait. Fényes tehetségének ezzel az állandó, tudatos művelésével emelkedett egyre magasabbra, a világirodalom legnagyobbjai közé. Életét és művészi kibontakozását tanulmányozni felemelő és tanulságos minden haladónívágó embernek.

2. Arany János szülőháza a Bihar megyei Nagyszalontán.

Ebben a szerény hajlékban látta meg a napvilágot Arany János 1817. március 2-án. Ősei szalontai szabad hajduk voltak, szülei pedig szegény földművesek.

3. Szalonta látképe a Csonkatoronnyal.

A költő méltán volt büszke szülőföldjére, mert Szalonta nevezetes szerepet vitt a magyar függetlenségi harcokban. Lelkesedéssel írja róla "Az ó torony" c. versében:

Nagyszalonta nevezetes város,
Mégsem olyan nevezetes már most,
Mint midőn volt szabad hajdu-fészek,
Benne lakván háromszáz vitézek.

4. A szalontai iskola.

Arany János Szalontán végezte az elemi iskolát és a gimnázium alsó osztályait /1823-1833 között/. Már ekkor is buzgón verselgetett. Egyébként olyan lelkiismeretes és kiváló diák volt, hogy tizennégy éves korától fogva már segédtanítónak működött az elemi osztályokban. Fáradtságosan szerzett csekély jövedelmével öreg szüleit támo-

5511120/94

gatta. /Képünket Rozvány György rajzolta, Arany János földije és gyermekkori pajtása./

5. A debreceni református kollégium.

1833 őszén Arany tetemes anyagi áldozatok árán beiratkozik a híres debreceni kollégiumba, itt akarja befejezni középiskolai tanulmányait.

6. Csokonai mellszobra. /Ferenczy István alkotása./

A fiatal Arany olvasással töltötte csaknem minden szabad idejét. Kedves költője Csokonai, akit már szalontai diák korában megszeretett, s kinek Ferenczy István mintázta márványszobra a református főiskola könyvtárában bizonyára állandóan élesztgette költői becsvágyát.

7. Homérosz, Horatius és Vergilius arcképe.

Hamarosan megkedvelte a római és görög remekírókat is. Magára kell értenünk, amit kősről ír "Bolond Istók" című, önéletrajzi elemekkel átszótt verses elbeszélésében:

Klasszikusokhoz épen szive vonta:
Kedvence volt Homér, Virgil, Horác.

Arany János egész életében hű maradt kedves klasszikusaihoz.

8. Schiller arcképe.

Szegénysége miatt néhány hónap múltán félbeszakad Arany diákélete, kénytelen elmenni Kisujszállásra segédtanítónak. Itt is művelődik. Török Pál igazgató-tanító jóvoltából többek közt Schiller műveit olvassa. E nagy német romantikusnak minden szépért és jóért lelkesülő egyénisége, szenvedélyes igazságszerete és rajongó szabadságvágya mély nyomokat hagyott Arany lelkében. Erre vall, hogy később Schiller egyik versének /Das Lied von der Glocke/ fordításával ajándékozta meg menyasszonyát.

9. Sárvári Pál, Arany János kedves tanára.

Aranynek egyévi munkájával sikerül összekuporgatnia annyit, hogy 1835 tavaszán visszatérhet a debreceni kollégiumba. - Debreceni tanárai közül különösen Sárvári Pált kedvelte Arany. Egy ottani diák feljegyzése szerint lélegzetviesszafojtva leste szavait az ifjuság. Arany önéletrajzi levelében és Bolond Istók-jában is megemlíti nagy távlatokat nyitó csillagászati előadásait. Shakespeare-t is Sárvári ajánlotta tanítványa figyelmébe.

10. A debreceni Nagyerdő.

A könyveken kívül Aranyt leginkább a természet vonzotta. Kedves tartózkodási helyéről, a debreceni Nagyerdőről a Bolond Istók II. énekének 47. szakaszában emlékezett meg:

"Szerette Istók a természetet
Éhomra is, -ha egy szünnapra szert tón,
Ebédre vackort és kökényt szedett
S egész nap elcsatangolt a Nagy-erdőn;
Olvasni fübe ha telepedett,
Nem olvasott, -csak egy mohlepte cser tón
A mikrokosmost, sürge hangyabolyt
Órákig nézte, amint föl- s lefolyt."

/Vackor: vadvörte, Mikrokosmos görög szó, a.m. kisvilág./

11. A Nánássy-ház Debrecenben.

Nemcsak a természet és a költészet vonzotta Aranyt, hanem a művészetek többi ága is. Majd festő, majd szobrász, olykor pedig zenesz akart lenni, anélkül, hogy tudta volna, mint kezdjen hozzá. 1835-ben állandó színház létesül Debrecenben /a képünkön látható Nánássy-házban/, ekkor egyszeriben a színpad felé fordul a művészi hajlamu ifju figyelme. Annyira elragadja a lelkesedés, hogy kitünő tanuló létére fel akar csapni színésznek. Tanárai nem tartják vissza, mert a hazafiak nemzeti ügynek tekintik a magyar színművészet felvirágoztatását.

12. Máramarossziget főtere a XIX. században.

Csakhamar feloszlik a debreceni társulat. Ekkor vándorszínésznek áll be Arany, így jut el Máramarosszigetre. Itt kiábrándul a színészetből és hazatér Szalontára.

13. A szalontai városháza.

Szülővárosában előbb tanítói állást vállal, majd 1839. tavaszán városi irnok lesz. Hivatala a gimnázium tőszomszédságában van. A következő évben kinevezik másodjegyzővé. Ezután rövidesen megházasodik. Fájó szívvel mond bucsut irodalmi és művészi álmainak, beletörődik abba, hogy hivatalnok lesz belőle. "Föltettem magamban, nem olvasni többet, hanem élni hivatalomnak, családomnak, lenni közönséges ember, mint más" -írja önéletrajzi levelében /Gyulai Pálnak, 1854./. Lelkiismeretes munkájával általános tiszteletet viv ki magának: a szalontaiak nagyra tartják, fölöttesei példaadásul köröztetik-ügyiratait vármegye-szerte.

14. Szilágyi István, a szalontai gimnázium rektora.

Arany életébe jelentős változást hoz volt diáktársa, Szilágyi István, aki akkortájt /1842/ kerül Szalontára igazgatónak. Szilágyi élénken részt vesz az irodalmi életben, már pályadíjat is nyert a Kisfaludy-Társaságban és az Akadémián. Aranyék mindennapos vendége. Szilágyi minden könyvet, ami csak a kezeügyébe kerül, elvisz barátjához. Így esik bele Arany újra "az olvasás ragályába" -mint mondja. Debrecenben kivált népies írókat olvasott: Csokonait, Dugonicsot, Gvadányit; most megismerkedik a kortársírókkal, sőt Szilágyi jóvoltából világirodalmi műveltségét is gyarapíthatja.

15. Shakespeare.

Shakespeare-t már Debrecenben figyelmébe ajánlotta tanára, Sárvári. Azóta német fordításban olvasgatta. Most angol nyelvtant kap barátjától s fordítani kezdi Shakespeare több drámáját. Le is fordítja a Szentivánéji álmat, ez az ifjúkori szövege azonban nem maradt ránk.

16. Homérosz.

Homéroszt szintén diákkora óta ismerte. Most újra előveszi, birkózik a görög szöveggel. A homéroszi naiv eposzokat különösen közel érezhette géniuszához. Nem apró részleteket vagy fogásokat les el nagy mintájától, hanem beható tanulmány árán teljesen áthasonítja és magábaolvasztja művészetét.

17. Sophokles.

A klasszikus tragédia is vonzotta Aranyt. Lefordította Sophokles Philoktetes-ét, ez a műve azonban nem maradt ránk. Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy Arany irodalmi föllépését igen komoly tanulmányok előzték meg.

18. "Az elveszett alkotmány" kéziratának eredeti címlapja.

Arany első olyan irodalmi teljesítménye, amelyről a nyilvánosság is tudomást szerez "Az elveszett alkotmány" c. satirikus eposza. Az 1845. évi botrányos Bihar megyei tisztújítás hatása alatt írta, amikor a császári adminisztrátor katonasággal és zsandárokkal szálta meg a megyeház udvarát s a szavazóhelyiséget, és szavazás nélkül hirdetett eredményt a katonaság védelme alatt. Arany met-sző gunnyal bírálja a konzervatív és a liberális nemesség hibáit egyaránt. Eposzát még 1845-ben benyújtotta a Kisfaludy-Társaság pályázatára. Képünk a szerző sajátkezűleg írt pályaművének később törölt, eredeti címlapját mutatja be. Igen érdekes, mert a régi históriás énekek cikornyás címeire emlékeztető terjengősséggel az előneveivel hivalkodó nemességet gunyolja:

"Az elveszett alkotmány,
azaz
maradvári és tagadófalvi Tagadi
Rák Bendeguznak
földön, vizen s föld alatt véghezvitt
álmélgodásra méltó vitézi tselekedetei stb."

19. Vörösmarty arcképe.

Arany megnyeri ugyan a pályázatot, de fülébe cseng Vörösmarty bíráló szava: "Nyelv és verselés olyan, mintha irodalmunk vaskorát élnők." /A római irodalom történetében a hanyatlás időszakát neveztek vaskornak./ Arany most csak azért is meg akarja mutatni, mit tud, s a Kisfaludy-Társaság legközelebbi pályázatára megírja a "Toldi"-t.

20. Toldi Miklós. /Stróbl Alajos szobra./

Arany eposzának hőse: a magyar erő és elszántság megtestesülése. Szalonta vidékén évszázadok óta szájról-szájra szált a hite a vitézi tetteinek. Arany már kisgyermek korában álmélkodva hallgatta Toldi csodálatos történetét.

21. Ilosvai Toldi-ja. /Arany példánya./

Később megszerezte Ilosvai históriás énekének egy példányát. Az írott forrást és a szalontai néphagyományt megrostálta, egybehangolta, kiegészítette és ritka szerkesztőtehetséggel formálta remekművé.

22. A "Toldi" kéziratának első lapja.

A "Toldi"-nak két kézírata maradt ránk. Az egyik Arany János kezeírása. Ezt a költő fia, Arany László, a Nemzeti Muzeumra hagyta. Innen való képünk. /Érdekessége, hogy változtatás is olvasható a szövegben.

23. Markó Károly: Alföldi táj. /A Szépművészeti Muzeum tulajdona/

Arany Toldijának nemcsak a hősei magyarok, hanem a cselekmény színtere, az eposz levegője, hangulata, egész világa is. Képünk egy Arany korabeli művész, Markó Károly alkotása, a "Toldi" világát idézi.

24. Toldi a farkasokkal. /Fadrusz János szobra. Szépművészeti Muzeum/

Fadrusz János hírneves művészünknek /1858-1903/ ez a mesterműve a Toldi egyik legizgalmasabb jelenetét elveníti meg. Érdemes megfigyelni, mennyi életerőt és mozgalmasságot tudott belevinni a művész az anyagba.

25. Toldi legyőzi a cseh bajnokot.

Toldi Miklósnak ezt a másik vitézi tettét Jaschik Álmos festőművészünk jelenítette meg a Toldi-trilógia bibliofil kiadásának címlapján.

26. Petőfi Sándor, Arany János barátja és irodalmi küzdőtársa.

A Toldi kézírata 1846. novemberében érkezett Pestre a Kisfaludy Társaság igazgatójához. Miután "Toldi" elnyerte a pályadíjat, Petőfi elkérte a kéziratot, s egyre növekvő elragadtatással olvasta a szalontai jegyző remekét. Azon nyomban tollat ragadott, s gyönyörű költői levéllel üdvözölte a "Toldi" íróját.

27. Petőfi első levele Arany Jánoshoz.

/Hagyjunk időt az olvasásra/

Aranyt mélyem meghatotta Petőfi kirobbanó lelkesedése. Boldogan fogadta el Petőfi baráti jobbát, s ezután együtt fáradoztak a népies nemzeti irodalom felvirágoztatásán.

28. Arany "Toldi"-jának 1847. évi első kiadása.

Arany Toldi-ja 1847-ben jelent meg a Kisfaludy-Társaság többi pályaművével és rendkívüli tetszést aratott.

29. Petőfi Aranynak dedikált verseskötete.

Petőfi 1847. június 1-én meglátogatta Aranyékat Nagyszalontán. Ekkor lepte meg barátját Összes költeményei-nek dedikált példányával. E képünk valóságos irodalmi ritkaság: első lapján a 19. század három legnagyobb magyar költője ad egymásnak találkozót. Az előzék-lapon ugyanis ezt olvassuk: Arany Jánosnak Petőfi Sándor, a címlap utáni lapon pedig Petőfi nyomtatott ajánlása olvasható Vörösmarty Mihálynak. /A becses kötetet a Magyar Tudományos Akadémia kézírattárában őrzik./

30. Arany János arcképe./Petőfi rajza./

Petőfi tiz napot töltött Aranyéknál. Részletesen megvitatták terveiket s kifejtették egymásnak irodalmi elveiket. E látogatás egyik kedves emléke Petőfi rajza Arany Jánosról.

31. A "Nép Barátja" 1848. évi július 2.-i száma. /Címlap./

A negyvennyolcas forradalmi átalakulás idején Arany János sem maradt tétlen. Petőfi biztatására elvállalata a "Nép Barátja" című szépirodalmi és politikai hetilap társszerkesztőségét. Képünkön Arany János verse olvasható: "Egy életünk, egy halálunk...". E vers hiven fejezi ki a szabadságért fegyvert ragadó magyar nép forradalmi elszántságát.

32. Az "Egy életünk, egy halálunk..." c. vers utolsó szakasza.

33. Nemzetőr. /Borsos József festménye. Szépműv. Múzeum./

Arany nemcsak tollával küzdött hazájáért, hanem fegyvert is fogott érte. 1848 novemberében mintegy két századnyi szalontai nemzetőrrel együtt - a képünkön látható nemzetőri egyenruhában- katonai felszereléssel Aradra vonult és védtek a várost a belső várból kitörő Berger császári tiszttal szemben. Támadásra ugyan nem futotta a szalontaiak erejéből, de heteken át keményen állták a császáriak ágyutüzét és oltalmazták a polgári lakosságot mindaddig, amíg az őket felváltó nemzetőrök meg nem érkeztek. Erről írja később a költő: "Tenni kevés - de halni volt esély". /Bolond Istók II.4./

34. Arany János aláírása -nemzetőr korából.

Arany nemzetőri szolgálaltának egyik érdekes emléke Petőfihez írt levelének aláírása: "A.J.köz nemzetőr, mint leendő százados-kapitány mpr" /manupropria-sajátkezűleg/.

35. Remetelak Geszten. /Mészöly Géza festménye./

A szabadságharc után mostoha viszonyok közt élt a költő. 1851-ben kénytelen volt elvállalni Tisza Lajos /Bihar megyei/ geszti földbirtokos költői hajlamu fiának, Domokosnak irodalmi nevelését. Fél-évig időzött itt Arany, hetenként egyszer térhetett haza családjához. Legszívesebben nem a kastélyban tartózkodott, hanem visszavonult dolgozni ebbe a csendes remetelakba.

36. Arany lakóháza Nagykőrösön. /Szél Farkas, Arany tanítványá-
nak rajza./

1851 őszén a költő elfogadja a nagykőrösi református gimnázium meghívását. Itt működik 1860-ig mint a magyar, latin és görög nyelv és irodalom tanára. Munkáját ezuttal is példaadó lelkiismeretességgel, aprólékos gondnal végzi. - Ime a költő nagykőrösi lakóháza; a mellette látszó emeletes épület a gimnázium.

37. Arany János osztályfőnöki működésének egy érdekes emléke.

Galgóczi János VI. gimnazista diáknak az 1853-54. tanévben Nagykőrösön Arany János volt az osztályfőnöke. Képünk az ő bizonyítványának a hasonmása. A bizonyítvány második oldaláról ide fényképeztük át az aláírásokat; az utolsó aláírás: Joannes Arany prof. lit. Hung. et praefectus classis. /Arany János, a magyar irodalom tanára, osztályfőnök. -- A tanuló magyar nyelvi osztályzata: praeclara-jeles; a többi tárgyé: eminens-kitűnő./

38. Arany Jánosné Ercsey Julianna.

Arany életének nagyrésztében kemény küzdelmet vívott kis családja megélhetéséért. Gondjait hűségesen megosztotta vele hitvese, Ercsey Julianna. Finomlelkű, művelt nő volt, gondos háziasszony és hűséges feleség. Barátságos, meleg otthont teremtett a költőnek, aki verseiben férfias gyengédséggel szól hitveséhez /Itthon, Oh ne nézz rám.../.

39. Byron, Arany kedves költője.

Arany lelkiállapotának a szabadságharc utáni években éppen megfelelt a nagy angol romantikus nyugtalanúsága. Byron /Bájrjn/ kedves versformáját, a stanzát is ő ülteti át legszebben költészetünkbe Bolond Istókjában.

40. Tompa Mihály, Arany János barátja.

Tompa Mihállyal Petőfi biztatására kezdett levelezni Arany János. Petőfi e két barátjával népies irodalmi triumvirátust tervezett. Az 50-es években sűrű tartó meleg barátság szövődik Arany és Tompa között. Nemcsak közös meggyőződésük kapcsolja őket össze, hanem érzékeny természetük és erős önérzetük is rokon. A Bach-korszakban az ő költészetük táplálja leginkább a magyar népnél jobb jövőjébe vetett reményét és a nemzeti ellenállást.

41. Arany "Kisebb költeményei"-nek címlapja. /1856/

Az 50-es években Aranyra nincs meg a nyugalma hosszabb művek megalkotására. Most kivált lírai költeményeket és balladákat ír. 1856-ban jelenik meg "Kisebb költeményei"-nek első gyűjteménye.

42. A "Szondi két apródja" kézírata.

Ebben az évben írja Arany méltán híres balladáját, a "Szondi két apródja"-t Arany gyöngybetűi a felületes szemlélőnek is elárulják a költő páratlan műgondját.

43. Zrinyi Miklós, Arany kedves költője.

Tanári munkája közben verselméleti és irodalomtörténeti kérdések felé fordul a költő figyelme. "Zrinyi és Tasso" címmel összehasonlító irodalomtörténeti tanulmányt ír. Ezt olvassa fel székfoglalóul 1859-ben a Magyar Tudományos Akadémián.

44. Pest-Buda 1860-ban.

1859-ben az osztrák seregek vereséget szenvedtek az egyesült francia-szárd hadaktól Solferinonál. Ennek következtében csökkent a Magyarországra nehezedő politikai nyomás; az irodalmi élet is újjáéled. Aranyt most unszolják barátai, hogy kapcsolódjék be a fővárosi irodalmi életbe. 1860 július 15-én megválasztják őt a Kisfaludy-Társaság igazgatójává. Most már lemondhat nagykőrösi állásáról és felköltözhet a fővárosba. Ezzel új, termékeny szakasza kezdődik Arany János életének.